

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ
ІМЕНІ ІВАНА БОБЕРСЬКОГО**

Кафедра спортивного туризму

Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В.

ЛЕКЦІЯ № 2

**Туризм як соціальне явище,
історія його виникнення і розвитку**

з навчальної дисципліни

**„Підвищення туристично-спортивної майстерності”
(ПТСМ)**

для студентів 1 курсу
спеціальності 242 „Туризм”

Львів – 2020

План

1. Історія виникнення туризму. Поняття туризму і туриста.
2. Типи туристичних рухів і їх визначальні риси.
3. ТУРИЗМ – важливий засіб зміцнення здоров'я і гармонійного розвитку.
4. Роль туризму у вихованні молоді.
5. ТУРИЗМ – важлива галузь в розвитку національної економіки.
6. ТУРИЗМ І ЕКОЛОГІЯ.

1. Історія розвитку та сучасний стан туризму

Туризм, як і будь-яке соціальне явище має тривалу передісторію, яка сягає своїм корінням в сиву давнину. В його розвитку простежуються три етапи:

- I. створення умов для організованих колективних походів і мандрівок;
- II. визнання походів, як засобу виховання;
- III. розвиток туризму як суспільного явища, спрямованого на вирішення виховних, освітніх, оздоровчих і спортивних завдань.

Перший етап пов'язаний, очевидно, з ранніми періодами розвитку людства, коли племена вимушені були здійснювати переходи в пошуках оптимальних умов існування.

В пізніші часи вміння і навички здійснювати швидкі або тривалі переходи по важко прохідним місцевостям стали відігравати важливу військову роль, а згодом до неї додалась необхідність задоволення економічних інтересів. В цей період, особливого значення набуло вміння пересуватися водними артеріями – найбільш економічно вигідними шляхами. Що стосується водного туризму, то його корені простежуються в часи козаччини на Дніпровських порогах. Існують свідчення літописів, описи очевидців і навіть учасників проходження козацькими “чайками” порогів. До таких відчайдухів слід віднести і ту окрему категорію населення Українських Карпат, які сплавливали ліс весняними річками – бакарошей. На відміну від порогів, відомості про взяття яких до нас дійшли лишень на папері, про сплави лісу ми маємо свідчення, останнє з яких датоване 1974 р.- сплав лісу по річці Чорний Черемош.

Початок другого етапу слід віднести до епохи Відродження, хоча, безумовно, не можливо розчленувати ці три етапи з точністю навіть до століття. Особливий внесок до обґрунтування значимості піших мандрівок для виховання молоді зробили передові педагоги того часу: Х. Вівес, М. Монтень, Т. Мор, Ф. Рабле, Е. Роттердамський, які вважали багатоденні піші переходи цінним засобом виховання. Звичайно, були факти, які випереджали ноу-хау цих педагогів в кілька тисячоліть. Так, скити вважали своїх дітей дорослими лишень після багатоетапних екзаменів, елементами яких було виживання в природі. Через два століття по відродженню туризм “на озброєння” взяли скаути.

Третій етап відноситься до 60-70 р.р. 19 ст., коли в багатьох Європейських державах були створені клуби (асоціації) любителів мандрівництва. Саме з цього часу в побут увійшов термін “туризм”. В багатьох державах того часу спеціальні туристичні союзи розробляють маршрути походів, прокладають маркувальні траси, визначають критерії оцінки їх складності. Таку роботу проводив організований в Берліні в 1903р. союз туристів-веслувальників.

Поняття “туризм” на даний час є досить широким, різного змісту воно набуває для громадян пост-радянських держав і держав західної Європи, Америки чи Канади. Часом готельний бізнес замінюють поняттям туризму. Існує багато визначень “туризму”, але всім характерне означення “активний”. Саме з цієї точки зору будемо ознайомлюватись і ми з курсом туризму, з його практикою і теорією.

Ознайомимось спершу з базовими поняттями і найчастіше вживаними скороченнями. Отже – туризм (франс. – tour) прогулянка, поїздки, різноманітні за формою змістом і тривалістю подорожі, здійсненні у вільний від основної діяльності час, з метою активного відпочинку, ознайомлення з тими чи іншими районами Батьківщини чи інших країн, а також виконання спортивних розрядів.

Туризм є одними з важливих засобів розширення кругозору, виховання, зміцнення здоров'я, залучення широких верств населення до заняття фізичною культурою і одним з видів спорту для розвитку духовних і фізичних сил, формування характеру і оволодіння життєво необхідними вміннями та навичками.

Туризмом називають також тимчасовий виїзд людини з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю.

Турист (мандрівник) – особа, яка здійснює подорож Україною або іншою державою, з різною, не забороненою законодавством країни перебування, метою на термін від 24 годин до 6 місяців без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та зі зобов'язання залишити країну або місце перебування у зазначений термін.

Туристична діяльність – це діяльність з надання різноманітних послуг відповідно до закону України “Про туризм” та інших актів законодавства України.

Туристична секція – осередок туристів створений з метою заняття активним туризмом.

Федерація спортивного туризму (ФСТУ) – орган, що здійснює основну координаційну та керівну діяльність серед спортивних товариств і туристичних структур в Україні.

МКК – Маршрутно-кваліфікаційна комісія – структурна одиниця туристичного руху покликана здійснювати керівництво підготовкою до проведення туристичних походів і виховання туристичних кадрів.

КРС – контрольно-рятувальна служба – громадська організація, що здійснює контроль за проходженням маршруту туристичних колективів, а також надає необхідну допомогу потерпілим туристичним колективам.

ДСАРСТ – Державна спеціалізована аварійно-рятувальна служба пошуку і рятування туристів.

Категорійність маршруту – ступінь складності туристичного маршруту прийнята ФСТУ на підставі висновків МКК. Всього є 5-ть категорій складності, з яких найлегша 1-ша.

2. Типи туристичних рухів і їх визначальні риси

На даний час з'явилося дуже багато типів туристичної діяльності, яких відрізняють різні цілі і завдання, а спільним є **активне переміщення**.

✓ Релігійний туризм – ставить за мету відвідування релігійних святинь або проведення інших акцій з ціллю задоволення культових потреб (найтипівшими варіантами є паломницький рух або християнські фестивалі);

✓ Зелений туризм – його завданням є подорожі або табори спрямовані на вивчення екосистеми або її оздоровлення;

✓ Аграрний туризм – скерований на вивчення або оздоровлення аграрної сфери

✓ Молодіжний – ціллю є налагодження соціально-культурних зв'язків в молодіжному товаристві;

✓ Міжнародний – обмін культурним досвідом, ознайомлення з традиціями інших народів і етносів;

✓ Краєзнавчий – передбачає ознайомлення і вивчення історико-культурних особливостей краю;

✓ Спортивний – найчастіше включає в себе всі вище вказані цілі, але основним напрямком є отримання спортивних розрядів через залік категорійних походів і участь в змаганнях.

У Законі України “Про туризм”, Урядових програмах розвитку туризму в Україні до 2005 та 2010 рр., інших законодавчих актах і нормативно-правових документах, поруч з актуальними проблемними питаннями внутрішнього та міжнародного туризму, значне місце займають проблеми масового розвитку різноманітних видів оздоровчо-спортивного туризму та шляхи їх вирішення.

За способом пересування туристські походи поділяються на: **пішохідні, лижні, водні, велосипедні, мотоциклетні, автомобільні та ін.**

За тривалістю - на походи: **короткострокові, середньострокові та довгострокові.**

Оздоровча цінність туризму визначається перебуванням в природних умовах, позитивній дії різноманітних природних факторів у сполученні з фізичною діяльністю. Все це сприяє повноцінному відпочинку, зміцненню здоров'я та закалюванню організму.

Регулярні заняття туризмом сприяють успішному **розвитку** таких цінних **фізичних якостей** та навичок: **витривалість, сила, спритність, сміливість, наполегливість, вміння орієнтуватися на місцевості.**

Туризм має також великі **виховні** можливості. В поході під керівництвом інструктора турист вчиться долати перешкоди, готувати їжу,

рубати дрова, ставити намет тощо. Все це створює сприятливий фунт для виховання трудових та вольових навичок. Похідне життя зближує туристів, часто дружба, що виникає в подорожі, залишається на довгі роки.

Неабияка роль занять туризмом полягає в тому, що учасники походів, екскурсій та подорожей **виконують нормативні вимоги, одержують спортивні розряди, здобувають інструкторські та суддівські навички.**

Походи потребують від туриста-спортсмена багатоденного тренування, удосконалювання загальної та спеціальної фізичної підготовки і туристських навичок.

У будь-якому туристському поході **компас та карта** є найнадійнішим та вірним супутником. Знання основ топографії, орієнтування на місцевості допомагають грамотно та швидко вибрати цікавий маршрут, безпомилково пройти його. Навички, отримані в турпоході, стануть в пригоді і в повсякденному житті.

Для того, щоб зрозуміти та полюбити туризм, потрібно помандрувати з рюкзаком за плечима до лісу, в гори, відвідати багато міст та населених пунктів. **Це - шлях до чудової країни романтики, здоров'я та спорту.**

Корисним і для організаторів туристських походів будуть методичні поради з питань організації і змісту лікарського контролю, засобів попередження спортивних травм та практичні поради лікарського самоконтролю, рекомендації з питань організації та науково - методичні основи розвитку оздоровчо-спортивного туризму в Україні.

Україна - одна з найбільших країн на південному сході Європи, її загальна площа - 603,7 тис. кв. кілометрів, населення - близько 49 млн. чоловік.

Україна межує з Росією, Білорусією, Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та Молдовою. На півдні Україна омивається Чорним та Азовським морями. Довжина берегової лінії Чорного моря в межах України - понад 1500 км.

Клімат України помірно-континентальний з певними особливостями в Кримських горах і Карпатах, а також на південному березі Криму, де він має риси субтропічного. Найбільша гірська система - українські Карпати - простягається смугою завдовжки понад 270 км і завширшки 100-110 км. Найвища вершина України - гора Говерла (2061 м), розташована у Чорногорському масиві Українських Карпат.

Багатство природного та історико-культурного потенціалу України важко переоцінити. Чорне та Азовське моря, Крим, Карпати, Придніпров'я, Поділля та Волинь, понад 70 тис. річок, найбільші з яких Дніпро, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець і Дунай - туристсько-рекреаційні ресурси України. Лісові площі становлять 14% території країни. В Україні створено 8 національних природних парків, 4 біосферні заповідники, 15 державних природних заповідників, численні заказники, дендропарки, пам'ятники садово-паркового мистецтва. Серед них найвідомішими є Асканія-Нова (Херсонська обл.), Шацький національний природний парк (Волинська обл.), а також пам'ятки природи - Скелі Довбуша на Івано-Франківщині та

Львівщині, Кам'яна Могила у Донецькій та Запорізькій областях, Великий каньйон у Криму.

Найвидатніші історико-культурні пам'ятки знаходяться в Автономній Республіці Крим, Чернігові, Кам'янець-Подільському. Значна кількість пам'яток археології зосереджена в південній частині України. Цікавими для туристів є розкопки античних міст північного Причорномор'я - Тіри, Ольвії, Херсонеса, Пантікапея, а також музеї в Одесі та Києві. В Україні 150 тис. пам'яток культури, історії, археології, містобудування та архітектури палацово-паркового мистецтва, а також понад 300 музеїв. Створено 7 національних історико-культурних заповідників.

Найціннішими є пам'ятки епохи Київської Русі (IX-XII ст.) - 80% пам'яток цього періоду зосереджені саме на території України, з яких найвизначніші - Києво-Печерська лавра та Софіївський собор - внесені до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

2. ТУРИЗМ - ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ ЗМІЦНЕННЯ ЗДОРОВ'Я І ГАРМОНІЙНОГО РОЗВИТКУ.

Туризм є одним із важливих засобів гармонійного розвитку, зміцнення здоров'я, залучення широких мас населення до занять фізичною культурою.

Туризм - це різносторонній виховний засіб для розвитку духовних і фізичних сил, формування характеру й оволодіння життєво необхідними навичками та вміннями.

Під час подорожей туристи знайомляться з природними багатствами, історичними й архітектурними пам'ятками, визначними місцями, творами мистецтва й народною творчістю.

В умовах походу доводиться переборювати природні труднощі та перешкоди, з якими неминуче пов'язана будь-яка подорож - по рівнині чи в горах, здійснювана пішки чи на лижах, на човні чи велосипеді. Успішне подолання цих труднощів неможливе без згуртованості й дружби учасників походу.

Туризм є одним із засобів всебічного розвитку й виховання, тому що під час подорожей туристи вивчають природні особливості місцевості й ресурси корисних копалин, збирають колекції для краєзнавчих музеїв. Туризм сприяє естетичному вихованню, розвиває почуття прекрасного.

Туристські подорожі доступні для різних верств населення і є складовою частиною системи фізичного виховання. Під час подорожей учасники загартовують свій організм, розвивають силу, спритність, витривалість, набувають навичок похідного життя, необхідних в практичній діяльності й побуті.

Регулярні заняття різними видами фізичної культури, спорту,

туризму позитивно впливають на основні фізіологічні показники, про

що свідчать такі показники:

Фізіологічні показники:	Макс. ЧСС (пошт. на хв.)	СОК (мл)	ХОК (мл)	ОЛВ (л/хв.)	МПК (л/хв.)
Група:					
Нетреновані туристи	160-180	110-130	20	50-70	2,5-3
Треновані туристи	200	150-200	35-40	100-150	5-6

де **ЧСС** – частота серцевих скорочень;
СОК – Систолічний об'єм крові;
ХОК – Хвилинний об'єм крові;
ОЛВ – Об'єм легеневої вентиляції;
МПК – Максимальна потреба кисню.

Показники цієї таблиці переконливо свідчать, що зниження фізичних навантажень, фізична інертність, малорухомий спосіб життя, створюють передумови для порушення обміну речовин, розвитку повноти, атеросклерозу та інших хвороб. Це в свою чергу прискорює природний процес виснаження організму, призводить до передчасного старіння і розвитку необернених процесів.

Кровоживлення серця під впливом тренування поліпшується за рахунок утворення допоміжних розгалужень кровоносних судин, більш густої сітки капілярів. Частота пульсу являє собою важливий показник стану серцево-судинної системи. У тренованих туристів ЧСС у спокої становить 50-60 поштовхів на хв. замість 70-80 поштовхів на хв.

Важливим показником функції дихальної системи є легенева вентиляція, у нетренованих дорослих вона становить 6000-8000 см тобто 6-8 літрів, у тренованих туристів 150-190 л на хв.

Наведене переконує, що постійні тренування та турпоходи оздоровлюють організм, підвищують його функціональні можливості і працездатність, забезпечують оптимальний розвиток і формування організму, уповільнюють старіння.

На туристському маршруті в роботу утягуються всі основні групи м'язів кінцівок і тулубу. **Винятково благотійно впливає туризм на серцево-судинну, дихальну і нервову системи.** Тривале перебування в умовах походу сприяє загартуванню організму, підвищує його опірність зовнішнім впливам, різноманітним захворюванням.

При русі по пересіченій місцевості працюють м'язи рук, ніг, тулуба, високі вимоги ставляться до діяльності органів кровообігу і дихання. Лише правильно організоване передпохідне тренування зробить подорож святом.

Оздоровчий аспект туризму полягає в позитивному впливі на організм людини факторів природи в сполученні з загально-зміцнюючою м'язовою діяльністю.

Інтенсивність м'язової діяльності визначається станом здоров'я й фізичної підготовки учасника походу, що зумовлює вибір засобу пересування, темп, тривалість подорожі тощо.

Для оздоровлення застосовують найбільш поширені прикладні види активного туризму - пішохідні, на лижах, водні, велосипедні походи й мандрівки, прогулянки й екскурсії, причому на учасників, як правило, припадає загальне (від помірного до значного) фізичне навантаження.

Це зміцнює й тренує організм людини. Досягається значний **оздоровчий ефект**:

- розвиваються та зміцнюються серцево-судинна й дихальна системи,
- поліпшується травний процес,
- підвищується обмін речовин,
- зміцнюється опорно-руховий апарат.

Регламентоване пересування пішки, на лижах, на веслових і парусних суднах, на велосипедах у різних погодних умовах, рельєфі місцевості, подолання перешкод, перенесення вантажу - **розвивають силу, витривалість, спритність, швидкість реакції тощо.**

Регулярні заняття різноманітними видами спорту, туризму значно покращують всі показники морфофункціональні, психофізіологічні та інші головні показники міцного здоров'я і гармонійного розвитку людини. Тож здоров'я повинно стати для різних вікових груп населення і особливо для підростаючого покоління одним з найважливіших завдань серед багатьох цінностей сучасної людини.

Оздоровчо-спортивний туризм є ефективним засобом фізичного оздоровлення людини, виховання цивілізованого ставлення до природного середовища та культурно-історичної спадщини. Поєднуючи в собі найбільш ефективні оздоровчі види рекреаційної діяльності, це найдешевший та найдоступніший вид туризму для всіх категорій населення.

Оздоровчо-спортивний туризм - найбільш багатогранна форма

активного відпочинку людини, запорука її гармонійного розвитку.

3. РОЛЬ ТУРИЗМУ У ВИХОВАННІ МОЛОДІ

В комплексному підході до вирішення завдань виховання молоді важливе місце належить фізичній культурі, спорту і туризму як масовому та діючому засобу патріотичного, морального, трудового та естетичного виховання.

Систематичні заняття спортом і туризмом допомагають формувати у нашої молоді такі цінні якості як патріотизм, відчуття колективізму, мужність, наполегливість, вміння долати труднощі. Туризм відволікає молодь від різних шкідливих впливів та звичок. Статистика вказує на прямий зв'язок між розвитком масового спорту та туризму і зменшенням різного роду правопорушень.

Визначальними рисами спорту та туризму є їх привабливість. В результаті кримінологічних досліджень, проведених різними вченими, з'ясовано, що

неповнолітні правопорушники особливо високо цінують в людях сміливість, хоробрість, завзятість, мужність, рішучість, силу волі, твердість характеру, тобто такі якості, які виявляють активність особистості та сприяють її самоствердженню. Таким чином, туризм сприяє вихованню таких якостей, які більш за все імпонують підліткам.

Відомо, що учні проводять поза стінами школи до 150 днів на рік, а в період навчання поза заняттями класними та домашніми - 5-6 годин на день. Для багатьох з них двір, під'їзд, вулиця є місцем емоційного контакту з однолітками, ареною прояву своєї самостійності, можливості заявити про себе як про особистість. Адже кружковою роботою у школі та заняттями у позашкільних закладах охоплені далеко не всі підлітки, увага до їх дозвілля з боку батьків виявляється також не завжди. Ось чому причиною більшості правопорушень, вчинених підлітками, є погана організація або, точніше, неорганізованість їх дозвілля. Від того, де і в якому оточенні проводять підлітки вихідні, канікулярні, святкові дні, чим захоплюються, про що сперечаються, мріють, під чий вплив знаходяться, залежить в неمالій мірі формування їх морального обличчя, характеру та навіть життєвої позиції.

Для того, щоб зменшити негативний вплив вулиці, слід більше уваги приділяти проведенню масових змагань, зльотів, конкурсів тощо. Це, з часом, обов'язково дасть свій позитивний результат.

Виховні, освітні, оздоровчі та спортивні завдання в туризмі відносяться до категорії загальних завдань, тобто їх вирішення здійснюється в тісній єдності та не залежить від віку та ступеня спеціальної фізичної підготовленості тих, що беруть в них участь. Наприклад, під час походу виховні завдання вирішуються безпосередньо впливом на кожного учасника з боку колективу, тобто відбувається формування відчуття колективізму, підпорядкування власних інтересів суспільним; крім того, тривалість походу, поступове підвищення фізичних навантажень виховують витривалість та вольові якості людини.

Водночас з виховними завданнями в поході вирішуються і освітні. Мається на увазі закріплення знань з краєзнавства, природознавства, топографії, отриманих до походу, тобто в даному випадку теорія підкріплюється практикою. В похідних умовах також удосконалюється знання з методики формування рухових вмінь та навичок.

Якими рисами характеру та педагогічними вміннями повинен

володіти інструктор по туризму або тренер?

Перш за все, у нього повинні бути:

- високий ідейний рівень,
- глибоке володіння сучасними педагогічними прийомами виховної роботи,
- внутрішня чарівність,
- сила переконання,
- активна життєва позиція.

4. ТУРИЗМ - ВАЖЛИВА ГАЛУЗЬ В РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Сучасна індустрія туризму є однією з найбільш прибуткових і динамічних галузей світового господарства. Частка туризму становить близько 10% світового валового національного продукту, 7% світових інвестицій, 11% споживчих витрат, 5% всіх податкових надходжень.

За прогнозами спеціалістів високі темпи зростання економічних показників збережуться і до 2010 року, кількість міжнародних туристських поїздок збільшиться вдвічі, а надходження від туризму становитимуть близько 1,1 трлн. доларів США.

У ряді країн значна частина Валового Національного Продукту (ВНП) належить туризму. Особливо це стосується тих країн, де кількість іноземних гостей щорічно перевищує кількість місцевого населення.

Наприклад, Іспанія з населенням близько 40 млн. чол. щорічно приймає більш ніж 55 млн. іноземних туристів із середнім терміном перебування кожного з них біля 10 днів. Виходячи з цього, частина туризму у ВНП Іспанії складає майже 4%. Це великий відсоток для високорозвиненої індустріальної країни. Цікаво і те, що в Іспанії у сфері туризму зайнято близько 1 млн. чол. У цій країні, завдячуючи швидкому розвитку туризму, зафіксоване найбільше скорочення рівня безробіття за останні 17 років.

Іспанія та Португалія на протязі життя одного покоління без великих потрясінь змогли подолати труднощі перехідного періоду від тоталітаризму до нового демократичного ринкового суспільства, що в значній мірі пов'язане зі стійким положенням у сфері міжнародного туристського бізнесу.

Доля туристського виробництва у ВНП Швейцарії складає 5,6%. Це більше аналогічних показників по національному машинобудуванню та будівельній індустрії.

Підсумовуючи показники прямого та непрямого вкладу туризму в народне господарство та порівнюючи отриману величину з даними з найважливіших галузей економіки Швейцарії, економісти приходять до висновку, що сукупний вклад туризму в економіку практично дорівнює долі ВНП, виробленого у банківській справі.

В Німеччині аналогічний показник складає відповідно розрахункам німецького дослідника А. Коха, 4,6%

Швейцарські вчені відмічають, що мультиплікатор доходу від виробництва туристських послуг істотно диференціюється залежно від регіону або країни та складає від 1,2 до 4,0.

У більшості країн, які розвиваються, частина іноземного туризму серед доходів від експорту товарів та послуг складає від **10%-50%**: Індія - 10%; Єгипет - 11%; Коста-Ріка - 15%; Колумбія - 20,2%; Ямайка - 29,2%; Панама - 54,7%; Гаїті - 72,6%. А в деяких невеликих та високо спеціалізованих в туристському відношенні країнах надходження від іноземного туризму набагато перевищують доходи від експорту товарів та послуг: Сінгапур - на 16,7%; Таїланд - 25,3; Багамські острови - 55,3%; а на Бермудських островах - у 10,5 разів!!!

Майже у всіх країнах, які розвиваються, надходження від іноземного туризму складають великий відсоток порівняно з доходами від основної експортної статті, а в деяких навіть перевищують. Так, на Багамських островах на їх частину припадає 14,9 експорту нафти; в Колумбії - 15%; в Гватемалі - 35% кави; в Коста-Ріці - 36,7% бананів; на Ямайці - 34,8% алюмінію; на Філіппінах - 43,3% кокосів; в Таїланді - 79,9% рису. На Барбадосі надходження від туризму у 3,6 разів більше доходів від експорту цукру, в Панамі у два рази більше доходів від експорту бананів, а в Єгипті - у 165 разів перевищують доходи від експорту бавовни.

Республіка Кіпр. Населення - 706 тис. чол. Щорічний прийом туристів - близько 2 млн. чол. Туріндустрія приносить цій країні четверту частину всіх її доходів (!). Аналогічне положення в Австрії, Франції, Німеччині, Швейцарії, Греції та ін. зарубіжних країнах.

Близько 205 млн. доларів на рік, що складає приблизно 7,6% їх ВВП, приносить туризм таких країн, як Польща, Словаччина, Угорщина, Чехія.

Зарубіжний туризм нерідко називають “невидимим експортом”. Особливістю цієї галузі є те, що туристські послуги або товари, вироблені на експорт, не вивозяться з країни; споживач сам визначає ціле гань, що відокремлює його від товару, то його цікавить, тобто туризм пропонує не тільки експорт, але й імпорт товарів та послуг.

Створення робочих місць у туризмі. Кількість наявних та знов створюваних робочих місць є одним із найважливіших економічних показників вкладу тієї або іншої галузі економіки в народне господарство.

За розрахунками швейцарського професора Х. П. Штидхаузера, кожен 1000 туристів забезпечують роботою в середньому 459 робітників в сфері обслуговування та в готельному господарстві.

Туризм - це галузь економіки, що прямо або опосередковано взаємодіє з більшістю інших галузей, в тому числі промисловістю, сільським господарством, охоплює санаторно-курортну та оздоровчу діяльність, сферу відпочинку, розваг, спорту тощо.

Таким чином, вимір і оцінка наслідків туристської діяльності мають велике значення для врахування при розробці стратегії і тактики економічного розвитку України в цілому, кожного окремого регіону. а також практично усіх галузей економіки, тобто є однією із складових макроекономічної політики країни.

Можна виділити декілька показників, на які розвиток туризму має позитивний вплив:

- державні доходи (податки та збори від суб'єктів підприємницької діяльності, що мають пряме або непряме **відношення** до організації **туризму**);
- комерційні доходи (безпосередні доходи та прибутки вищезгаданих суб'єктів підприємницької діяльності);
- індивідуальні доходи (доходи власників приватних суб'єктів підприємницької діяльності);
- зайнятість населення;

- надходження в країну іноземної валюти.

Крім того, туризм стимулює розвиток більшості галузей національної економіки: промисловості, будівництва, транспорту, фінансової діяльності, страхування, торгівлі, громадського харчування, надання побутових послуг, культури, мистецтва, спорту тощо.

За розрахунками Держкомтуризму питома вага доходів від обслуговування туристів складає у загальному обсязі доходів:

- туристсько-екскурсійні послуги - 100%;
- санаторно-курортні та оздоровчі послуги - 90%;
- пасажирські перевезення на транспорті - 80-90%;
- виробництво сувенірів - 80-90%;
- готельне господарство - 60-70%;
- виробництво товарів спортивного та туристського призначення – 30-40%;
- послуги з видачі віз та консульських дій-60-70%;
- послуги фотоательє - 40-50%;
- зв'язок - 30-40%;
- громадське харчування - 30-40%;
- послуги пунктів прокату - 30-40%.

5. ТУРИЗМ І ЕКОЛОГІЯ

Чиста вода річок, озер, морів, лісове повітря - мають велике соціальне і економічне значення.

Всі продукти, які споживає людина, створюються шляхом використання ресурсів природи - повітря, води, рослин, корисних копалин, тварин. Тому дуже важливо розумне використання природи, постійне піклування про її охорону.

Охорона природи - це цілий комплекс державних і громадських заходів, які спрямовані на раціональне використання природних ресурсів і, насамперед, землі, водних ресурсів, корисних копалин, повітря.

Охорона ґрунтів. Велику небезпеку викликає ерозія фунту, яка руйнує верхній, родючий її шар, а внаслідок неправильного застосування отрутохімікатів виникає проблема якості рослин, які використовуються як продукти харчування людей і тварин.

Водні ресурси. Промисловість - головний споживач води, а також головний її забруднювач за рахунок скидання недостатньо очищених вод та порушення біологічного режиму водойм із-за різкого зменшення кисню, що приводить до цвітіння води.

Повітря. Дим, шкідливі гази та інші забруднення атмосферного повітря викликають важкі захворювання. Ефективними засобами боротьби з цим явищем є озеленення населених міст і селищ обводнення та запровадження нових природозберігаючих технологій виробництва.

Не менш важливе значення як надійний засіб нейтралізації шкідливих промислових викидів в атмосферу і виробник кисню *займає ліс* - важливий природний регулятор водного балансу й клімату.

Корисні копалини. Охорона земних надр, в першу чергу, полягає в ощадливому добуванні корисних копалин.

Особливою турботою має стати охорона унікальних мальовничих ландшафтних ділянок місцевості, заповідників, карстових печер, водоспадів, ботанічних садів, дендраріїв, природних парків тощо.

Охорона природи туристами, це перш за все, дотримання правил та норм поведінки під час подорожі.

За останні роки екологічний туризм набуває більш широкого розповсюдження. Тому виникає необхідність в підвищенні ролі виховання екологічної культури серед населення засобами туризму та екскурсій.

Дуже вдало і змістовно про необхідність підвищення ролі виховання екологічної культури серед населення засобами туризму та екскурсій розповів В.С. Кравченко у науковій статті “Екологічна культура: теорія і практика” (К.: Заповіт, 1996. - С. 9-10).

“Екологічну культуру, - пише В.С. Кравченко, - необхідно розглядати з двох боків: по-перше, це сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, що забезпечують принаймні стійку рівновагу у системі “Людина - довкілля”, по-друге, це теоретична галузь знання про місце людини в біосфері як істоти діяльної, організуючої її структурні та функціональні блоки, як дедалі зростаючого у своїх можливостях чинника регуляції стану біосфери. Екологічна культура є такою життєдіяльністю людини, за якої досягається адаптація навколишнього природного світу до людини, а її самої - до довкілля. Тому поняття екологічної культури включає коло питань, пов'язаних з використанням людиною природи, перетворенням її у власних інтересах, а також з наслідками такої діяльності”.

Рекомендована література

Основна:

1. Закон України “Про туризм” (1995 р.)
2. Закон України “Про фізичну культуру і спорт” (1993 р.)
3. Хартія туризму і її складова частина "Кодекс туриста", Прийняті на сесії Генеральної асамблеї ВТО (Софія), 1985 / Збірник нормативно-правових актів “Туризм в Україні”, т.5, під заг. ред. Вихристенка Б.І., “ІВА”, м.Ужгород, 2000р.
4. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Львів : ЛДУФК, 2012. – Ч. 1. – 148 с.
5. Тимошенко Л. О. Спортивний туризм : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. фіз. виховання і спорту : у 2 ч. / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. – Львів : ЛДУФК, 2014. – Ч. 2. - 176 с.
6. Дехтяр В. Д. Основи оздоровчо-спортивного туризму : навч. посіб. – Київ : Наук. світ, 2003. – 203 с.
7. Щур Ю.В., Дмитрук О.Ю. Спортивно-оздоровчий туризм : навч. посіб. – Київ : Альтерпрес, 2003. – 232 с.

Допоміжна:

1. Грибовська І. Б. Особливості підготовки фахівців для сфери туризму (на прикладі Львівського державного інституту фізичної культури) / І. Б. Грибовська, А. О. Кухтій // Розвиток туристичної індустрії в Україні : реалії та перспективи : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – Тернопіль, 2004. – С. 38–41.
2. Данилевич М. В. Использование современных информационных технологий при разработке туристических маршрутов / М. В. Данилевич, А. О. Кухтій, А. П. Голод // Профессиональное педагогическое образование студентов вуза: проблемы и перспективы (научно-педагогическая школа М. Е. Кобринского) : материалы междунар. науч.-практ. конф. Ч. 2 : Инновационные технологии в сфере туризма, гостеприимства, рекреации и экскурсоведения. – Минск, 2008. – С. 153–156.
3. Данилевич М. Готовність випускників спеціалізацій „Рекреаційно-оздоровча діяльність” та „Спортивно-оздоровчий туризм” до проведення туристської роботи / Мирослава Данилевич, Ірина Грибовська // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. культури та спорту. – Львів, 2006. – Вип. 10, т. 3. – С. 161–166.
4. Данилевич М. В. Значення краєзнавчо-туристичної діяльності на етапі початкової підготовки спортсменів / М. В. Данилевич, В. Б. Амелін // Здоровий спосіб життя : матеріали III Міжрегіон. наук.-практ. конф. – Славута, 2003. – С. 6–7.
5. Заневський І. П. Модель інформаційного забезпечення експрес-контролю фізичного стану студентів спеціальності «Туризм» / Заневський І. П., Лабарткава К. В. // Науково-методичні основи використання інформаційних технологій в галузі фізичної культури і спорту : зб. наук. пр. – Харків : ХДАФК, 2020. – Вип. 4. – С. 35–41.
6. Заневський І. П. Стан фізичної придатності студентів спеціальності «Туризм» / Заневський І. П., Лабарткава К. В. // Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф., (26–27 листопада 2020 р.) – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2020. – С. 376–379.
7. Іваніків Н. М. Туристичне краєзнавство як один із засібів здорового способу життя / Іваніків Н. М., Кухтій А. // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2017. – Вип. 5К(86)17. – С. 134–136.
13. Коритко З. І. Загальна характеристика станів організму при фізичних навантаженнях : лекція / Коритко З. І. – Львів, 2020. – 17 с.
14. Коритко З. І. Роль автономної нервової системи у фізіологічних механізмах адаптації діяльності серця до граничних фізичних навантажень / З. І. Коритко // Механізми фізіологічних функцій в експерименті та клініці : тези доп. наук.-практ. конф., присвяченої 110-річчю від дня народження заслуженого діяча науки України проф.

- Я. П. Склярова. – Львів, 2011. – С. 38 – 39.
15. Коритко З. І. Сучасні уявлення про загальні механізми адаптації організму до дії екстремальних впливів / З. І. Коритко // Вісник проблем біології та медицини. – 2013. – Вип. 4 (104). – С. 32 – 38.
  16. Коритко З. І. Фізіологічна характеристика станів організму : лекція / Коритко З. І. – Львів, 2019. – 19 с.
  8. Криштанович С. В. [Вплив гірського туризму на сталий розвиток Карпатського регіону](#) / Криштанович С. В. // Молода спортивна наука України. : зб. тез доп. – Львів, 2017. – Вип. 21, т. 1.
  9. Криштанович С. Місце туризму в регіональних програмах соціально-економічного розвитку гірських територій / Світлана Криштанович // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання і спорту / за заг. ред. Євгена Приступи. – Львів, 2016. – Вип. 20, т. 3/4. – С. 92–97.
  10. Криштанович С. В. [Рекреаційно-туристичний кластер як особливий системний механізм розвитку українських Карпат](#) / Криштанович С. В. // Інтелект ХХІ. – 2016. – № 5. – С. 210–214.
  11. Криштанович С. Соціально-економічне значення сільського туризму для розвитку сільських територій України / С. Криштанович, Х. Барила // Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Львів, 11–12 травня 2017 року). – Львів, 2017. – С. 35–38.
  12. Криштанович С. В. Сучасні тенденції розвитку агротуризму в Карпатському регіоні / Криштанович С. В., Глебова Ю. О. // Проблеми та перспективи розвитку економіки України в умовах глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – Львів, 2017. – С. 16–18.
  13. Кухтій А. О. Базова географічна підготовка туриста : лекція / Кухтій А. О. – Львів, 2019. – 10 с.
  14. Кухтій А. О. Зміст, форми та організація підготовки фахівців для сфери туризму у Львівському державному інституті фізичної культури / Кухтій А. О., Тимошенко Л. О. // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : наук. моногр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Харків, 2006. – № 8. – С. 58–59.
  15. Кухтій А. Організація самодіяльної туристичної роботи у Карпатському регіоні / А. Кухтій, Н. Радик // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф. – Львів, 2004. – С. 44–45.
  16. Кухтій А. Теоретичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства до діяльності у сфері адаптивного туризму / Андрій Кухтій, Костянтин Лабарткава, Світлана Кухтій // Проблеми активізації рекреаційно-оздоровчої діяльності населення : матеріали IX Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2014. – С. 326 – 329.
  17. Кухтій А. О. Термінологія професійної підготовки майбутніх

- фахівців з туризмознавства до діяльності у сфері адаптивного туризму / А. О. Кухтій // Актуальні проблеми фізичного виховання, спорту та туризму : тези доп. V Міжнар. наук.-практ. конф. – Запоріжжя, 2013. – С. 352 – 353.
18. Кухтій А. Формування туристичних маршрутів з використанням сучасних інформаційних технологій / Андрій Кухтій, Світлана Кухтій // Проблеми та перспективи розвитку спортивно-технічних і прикладних видів спорту та екстремальної діяльності : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю. – Львів, 2014. – С. 115 – 118.
  19. Лабарткава К. В. Динаміка функціонального стану туристів під час спортивно-оздоровчого походу I категорії складності / К. В. Лабарткава, А. О. Кухтій, Л. О. Тимошенко // Актуальні проблеми організації фізичного виховання студентської молоді Львівщини : зб. наук. пр. – Львів, 2009. – С. 33 – 36.
  20. Левчук А. Упровадження концепції здорового харчування для учасників спортивних змагань / А. Левчук, М. Паска // Сучасні тенденції розвитку індустрії гостинності : зб. тез міжнар. наук.-практ. конф. – Львів : ЛДУФК імені Івана Боберського, 2020. – С. 76–79.
  21. Оздоровчий туризм : анот. бібліогр. покажч. / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2017. – 21 с.
  22. Особливості формування туристично-рекреаційного потенціалу Закарпаття / Володимир Холявка, Андрій Кухтій, Лідія Тимошенко, Світлана Кухтій // Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку туризму в регіонах України : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (19–20 жовтня 2018 р., м. Львів). – Львів, 2018. – С. 28–31.
  23. Павленчик Н. Ефективність використання туристичних ресурсів Львова / Павленчик Н. // Економіко-соціальні відносини в галузі фізичної культури та сфері обслуговування : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів, 2019. – С. 104–107.
  24. Перій С. С. Геоінформаційні системи та їх використання для вирішення проблем туризму / Перій С. С., Кухтій А. О., Дзюбачик М. І. // Теорія та методика фізичного виховання. – 2007. – № 9. – С. 7–9.
  25. Приступа Є. Н. Інтереси і потреби молоді у сфері проведення культурно-спортивних заходів / Є. Н. Приступа, Т. В. Палагнюк // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / за ред. С. С. Єрмакова. – Х., 1999. – № 1. – С. 4–6.
  26. Приступа Є. Н. Формування національної свідомості засобами туристично-краєзнавчої роботи / Є. Н. Приступа, Г. М. Гуменюк // Ідея національного виховання в українській і психолого-педагогічній науці XIX–XX ст. : зб. наук. ст. Всеукр. наук.-практ. конф. – Коломия, 1997. – С. 200–202.
  27. Ріпак І. М. Рухова активність як чинник зміцнення здоров'я студентів вищих навчальних закладів / І. М. Ріпак, М. М. Хома, Н. Р.

- Крупа // Здоровий спосіб життя : зб. матер. III Міжрегіон. (I міської) наук.-практ. конф. – Львів, 2004. – С. 71.
28. Уманців Б. Б. Використання досвіду Європейських країн у державному регулюванні розвитку туризму в Україні / Уманців Б. Б., Кухтій А. О., Островська Г // Туризм в Україні : сучасний стан та пріоритети розвитку. – Л., 2005. – С. 105–111.
29. До проблеми фізкультурно-оздоровчої освіти студентів / Щур Лідія, Грибовська Ірина, Іваночко Вікторія, Музика Федір // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. – Київ, 2014. – Вип. 11(52)14. – С. 149–153.
30. Тимошенко Л. О. Туризм у формуванні здоров'я особистості як інтегрована медико-педагогічна проблема / Тимошенко Л. О., Лабарткава К. В. // Науковий часопис Нац. пед. ун-ту імені М. П. Драгоманова. Серія 15, Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : [зб. наук. пр.]. – Київ, 2011. – Вип. 13. – С. 618 – 621.
31. Холявка В. Сучасні туристично-екскурсійні послуги у м. Львів / Володимир Холявка, Марія Філь, Тетяна Коропецька // Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму : зб. матеріалів V регіон. наук.-практ. конф. (30 березня 2017 року). – Львів, 2017. – С. 112–114.
32. Худоба В. Екологія : навч.-метод. посіб. / Володимир Худоба, Юлія Чикайло. - Львів : ЛДУФК, 2016. - 92 с.
33. Худоба В. В. Екологія як міждисциплінарна наука : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2019. - 13 с.
34. Худоба В. В. Нормативні документи в туристичній діяльності : лекція / Худоба В. В. – Львів, 2018. – 10 с.
35. Худоба В. В. Історія туризму в Україні : лекція / Худоба В. В. - Львів, 2018. - 15 с.
36. Pavlenchuk N. Concerning the Problems of Reforming the Tourism Sphere in Ukraine / Nataliia Pavlenchuk // // Using sports, culture, and social studies as means to rediscover lost values : abstract book of 6th International Conference on Science, Culture, and Sport (25–27 April 2018). – Lviv, 2018. – P. 302.

Інформаційні ресурси інтернет:

1. <http://tourlib.net/lib.htm>
2. <https://tourism-book.com/books/book-45/chapter-1481/>
3. Електронний каталог ЛДУФК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://3w.ldufk.edu.ua/book/index.php>
4. Електронний репозитарій ЛДУФК [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/>
5. Велосипедний туризм : анот. бібліогр. покажч. трьома мовами [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 14 с. – Режим доступу:

<http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/4775>

6. Водний туризм : анот. бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 21 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/4795>
7. Гірський туризм : анот. бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2016. – 13 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/5238>
8. Спортивний, спортивно-оздоровчий туризм : анот. бібліогр. покажч. [Електронний ресурс] / уклад. Ірина Свістельник. – Львів : [б. в.], 2017. – 21 с. – Режим доступу: <http://repository.ldufk.edu.ua/handle/34606048/6149>